

6. Õiguskaitsevahendid

Piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise vältimiseks on riigil kohustus võtta meetmeid ja kui väärkohtlemine on siiski aset leidnud, pakkuda kannatanutele vajalikke õiguskaitsevahendeid. Meetmete rakendamine on ette nähtud UNCAT-i artiklitega 2, 13 ja 14 ning see nähtub ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast EIÕK artikli 3 tõlgendamisel.

Kui riik on rahvusvahelise lepingu (nt UNCAT või EIÕK), enda põhiseadusega või mõne alamal seisva õigusaktiga (vangistusseadus¹, sotsiaalseadustiku üldosa seadus² jms) endale teatud kohustusi võtnud, tuleb neid täita, et inimestele oleks nendega ette nähtud õigused tagatud ja kaitstavad.

Eestis sätestatakse põhiseaduse §-s 13, et igaühel on õigus riigi ja seaduse kaitsele ning seadus kaitseb teda riigivõimu omavoli eest, ning §-s 14, et õiguste (sh piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise keelu täitmise) tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus. Seega on riigi tegutsemiskohustus ja normide täitmise tagamine kõigi võimuharude ülesanne.

Põhiseaduse § 13 on mõeldud seadusandjale, kes peab kehtestama vajalikud õigusaktid, kuid see seob teisigi riigivõimuharusid (riigiasutused ja kohalikud omavalitsused). Riigiasutuste puhul võib sättega nõuda näiteks järelevalvet, põhiõigustesse sekkumist puudutavate andmete analüüsi, teatud valdkonna halduspraktika analüüsimist vms.³ See nõue kehtib ka piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise keelu suhtes.

Täitevvõim peab oma tööd tehes pöörama tähelepanu piinamise ja väärkohtlemise ennetamisele ning avastamisele. Näiteks sätestatakse vangistusseaduse § 41 lõikes 1, et vanglas viibivat inimest koheldakse tema inimväärikust austaval viisil, millega kindlustatakse, et vanglas viibimine ei põhjusta talle rohkem kannatusi või ebameeldivusi kui need, mis paratamatult kaasnevad vanglas viibimisega. Samamoodi kohustatakse kriminaalmenetluse seadustiku § 9 lõikega 3 menetlejat kohtlema menetlusosalist tema au teotamata ja tema inimväärikust alandamata ning korratakse keeldu kedagi piinata või muul viisil julmalt või ebainimlikult

kohelda. Sotsiaalseadustiku üldosa seaduse §-s 4 rõhutatakse, et ka sotsiaalkaitse pakkumisel tuleb inimest kohelda tema inimväärikust alandamata.

Inimesel peab olema võimalus oma õigusi tõhusalt teostada ning leida piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise eest kaitset kohtult. Põhiseaduse § 15 lg 1 esimese lause kohaselt on igaühel õigus nõuda, et kohus täidaks muu hulgas §-s 14 sätestatud kaitsekohustust nii teiste võimuharude (haldusasutused, süüteoasjade kohtuvälised menetlejad, seadusandja) kui ka eraisikute suhtes. Kohtukaebeõigus ja kaitsekohustus kompenseerivad riiklikku võimumonopoli ja omaabi piiranguid. Põhiseaduse § 15 toimimisel on oluline roll preventiivsel mõjul, see aga eeldab, et vajaduse korral on õigused võimalik ka realselt maksma panna.⁴

Piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise puhul peab inimesel olema kohtu abil võimalik nõuda, et selline kohtlemine lõppeks, ja saada sellise käitumise eest hüvitist. Nii võib inimene vaidlustada halduskohtumenetluses inimese alaväärset kohtlemist vanglas ja nõuda kohtlemise lõpetamist või kahju hüvitamist. Kinnipeetavad on kasutanud võimalust nõuda kohtus, et õigusvastaseks tunnistataks hoidmine ebainimlike tingimustega kartserikambris ilma võimaluseta värskes õhus jalutada.⁵ Samuti on tihti nõutud inimväärikust alandavate kinnipidamistingimuste tõttu tekkinud kahju hüvitamist.⁶ Sotsiaalvaldkonnas on riigi tegutsemiskohustus väljundi leidnud ka kriminaalmenetluses. Näiteks on selle eest, et inimene on jäetud ebahügieenilistesse tingimustesse ja talle pole vajalikku abi osutatud, kriminaalvastutusele võetud nii hoolekandetasutuse tegevjuhid kui ka teenust pakkuv juriidiline isik.⁷

- ¹Vangistuseseadus. – RT I, 08.07.2021, 15.
- ²Sotsiaalseadustiku üldosa seadus. – RT I, 13.03.2019, 157.
- ³Albi, K. Paragrahv 13. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2020, p 16. – <https://pohiseadus.ee/sisu/3484> (29.11.2021).
- ⁴Pilving, I. Paragrahv 15. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2020, p 4. – <https://pohiseadus.ee/sisu/3486> (29.11.2021).
- ⁵Vt nt RKHK, 3-3-1-55-16, 08.12.2016.
- ⁶Vt nt RKHK, 3-20-1170, 19.05.2021.
- ⁷Vt RKKK, 1-17-7111, 10.10.2019.